

Tekenen in de Tijd 84

28 februari-6 maart 2021

De coronapandemie duurt inmiddels een jaar. Het is een kwaad dat zich maar niet laat verslaan. Erik Borgman denkt na over het overweldigende van het kwaad en over zijn onvermijdelijkheid. Ook in onszelf nestelt het zich. Kunnen wij deze naar het schijnt onverslaanbare vijand wel aan?

Hij leek er zelf van te schrikken, het hoofd van het laboratorium van het Elisabeth-Twee Steden Ziekenhuis (ETZ) in Tilburg. Afgelopen zaterdag een jaar geleden was daar, door een apparaat dat door het personeel liefkozend Zoef de Haas werd genoemd, voor de eerste keer in Nederland het coronavirus gevonden. Het laboratoriumhoofd liet zich op het journaal ontvallen dat hij het aanvankelijk wel interessant en spannend had gevonden. Iets nieuws. Maar hij haastte zich eraan toe te voegen dat toen bleek welke impact het had, het plezier er al snel af was. De dag ervoor had in een documentaire over de vuurwerkramp in Enschede op 13 mei 2000 de toenmalige brandweerman ook gezegd dat toen ze vol goede moed met blussen begonnen, hij en zijn collega's blij waren alles wat ze geleerd hadden en waar ze steeds voor traiden, nu eens in de praktijk te kunnen brengen. Er kwamen in Enschede 23 mensen om, onder wie vier brandweerlieden. Het is een herkenbare emotie. Je bent getraind de bedreiging door een kwaad tegen te houden. Dat wil je dan ook doen.

Tot blijkt dat het niet lukt. De documentaire van filmmaker Pieter Fleury heette 'De waarheid'. Het thema ervan was 'schuld en verantwoordelijkheid in het bestuur en de politiek', en de vuurwerkramp was het voorbeeld. Het ging in de gesprekken geregeld over zowel het verschil tussen schuld en verantwoordelijkheid, als over de onmogelijkheid ze echt te scheiden. Geen van de betrokkenen zei zich schuldig te voelen aan wat er gebeurd was. De meesten zeiden dat ook expliciet. Maar het was duidelijk dat het gebeuren aan hen gevreten had. Ze hadden allemaal geworsteld met de vraag wat hun rol precies was geweest. De transparantie waar Fleury op uit was en waarom ook veel van de nabestaanden roepen, die is er niet, concludeerde ik. Niet omdat er een doofpot was of is, maar omdat het in de ziel van veel van de betrokkenen troebel is. Wat er gebeurd is, is te groot om te bevatten, te alomvattend om te kunnen zien in termen van oorzaak en gevolg, van daden en hun consequenties. De overgang van dat wat tientallen jaren routine was naar dat ene moment van verschrikkelijke uitzondering, dat is niet te bevatten. In een klap was alles anders. Letterlijk.

Het punt is: goedheid is geschapen. Dat wil zeggen: de goedheid die wij kennen. Over God staat geschreven in de eerste brief van de apostel Johannes dat Hij licht is en er in hem geen spoor is van duisternis (1 Johannes 1,5). Buiten God zijn er echter volop sporen van duisternis. Soms zijn die zo duidelijk en dominant dat je eraan gaat twifelen of er nog wel ergens een spoor van licht te vinden is. Bijvoorbeeld als je de beelden uit Enschede ziet van direct na de brand en de ontploffingen. Alleen maar puin en verwoesting. Alles wat naar betekenisvol leven verwijst, is verdwenen. Je kunt niet anders dan denken aan steden na een bombardement en je begrijpt niet dat het bij 23 doden gebleven is.

Maar in onze contreien is de duisternis meestal verborgen in het licht. Het spelen van kinderen, het vriendelijke praatje van de ambtenaren met de eigenaar, het vertrouwen dat wij in elkaar moeten hebben om te kunnen leven. Het licht kan niet op

alle plaatsen doordringen en ook al zou dat wel zo zijn, wij zijn niet in staat op alle plaatsen te zien wat er aan de hand is en wat dat betekent. Regelmatig melden de media hoeveel bijna-ongelukken er gebeuren: op de snelweg, in de luchtvaart. Het is vaak bedoeld als waarschuwing, maar het voelt voor mij eerder als een geruststelling. Dat zoveel dat mis had kunnen gaan, godzijdank toch goed gaat! Tot het een keer echt helemaal misgaat. Dan lijkt het alsof al die bijna-ongelukken alsnog echte ongelukken zijn geworden. Alle duister dat zich schuilhield en er eerder niet in slaagde zijn kans te grijpen, kraait victorie. Dat nooit meer, denken wij, en we gaan op zoek naar de plaatsen waar het duister zich heeft kunnen nestelen, naar de mazen waar het doorheen kon dringen zodat het een hele woonwijk weg kon slaan. Op de zaterdag vóór Moederdag nog wel, de dag die bij uitstek staat voor de veiligheid van het huiselijk geluk.

In de Veertigdagentijd gaat het onder meer over de plaats van het kwaad in ons leven. De hoofdboodschap is dat wij het kwaad niet moeten kiezen, dat wij steeds weer het goede moeten kiezen. Immers, zoals de eerste Johannesbrief concludeert uit het geloof dat God licht is: 'Als wij zeggen dat wij gemeenschap met Hem hebben, terwijl onze wegen duister zijn, liegen wij met woord en met daad' (1 Johannes 1,6). Maar Johannes gaat verder, en dat is aanzienlijk pijnlijker om te horen: 'Als wij beweren zonder zonde te zijn, bedriegen wij onszelf en woont de waarheid niet in ons' (vers 8). Het kwaad is er, om ons heen en in ons. Ongeweten en eigenlijk best geweten, maar verzwegen en verdrongen, want wat moet je met dat inzicht, wat heb je eraan? De apostel Johannes is heilig van het nut overtuigd: 'Als wij onze zonden belijden, is Hij zo getrouw en genadig, dat Hij onze zonden vergeeft en ons reinigt van alle kwaad' (vers 9).

Toegeven dat het kwaad ook in jou woont en soms door jou handelt, betekent dat je ervan bevrijd wordt! Dat wil niet zeggen dat er nooit meer vuurwerkopslagplaatsen zullen ontploffen, maar dat kwaad sleurt jou niet in zijn vernietiging mee. Jezelf terugzien in de puinhopen na de ramp, betekent dat je niet hoeft te kiezen tussen verpletterd worden door schuld en ontkennen dat het iets met jou te maken heeft. Of liever: dat je niet tussen beide heen en weer hoeft te schieten, zoals vrijwel alle geïnterviewden in de documentaire deden. Want het eerste kunnen zij niet dragen en het tweede kunnen ze niet geloven. Niet echt.

De documentaire over de vuurwerkcramp heette: 'De waarheid'. Maar naar mijn gevoel kreeg geen van de geïnterviewde de waarheid geformuleerd. Die waarheid kan een persoonlijke variant zijn van zoiets als:

Ik heb dit niet veroorzaakt, maar ik heb er wel schuld aan. Het is verschrikkelijk om dat toe te moeten geven, maar vanuit die pijn daarvan zet ik mij ervoor in dat zoiets niet nog een keer gebeurt. Maar ik weet dat ik het niet veroorzaakt heb, dus ik weet ook dat ik het niet zal kunnen voorkomen. Maar het is zinvol om mij tegen het kwaad te keren.

Het verzet tegen het kwaad opgeven is hetzelfde als het ontkennen, want kwaad erkennen betekent inzien dat er niet mee te leven valt. Dat is kwaad: het doodt het leven en het dooft het licht. Tenminste, daarmee dreigt het. Maar: 'God is licht, er is in hem geen spoor van duisternis'.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus